

משולחן העבודה של חוג המתרגמים

עורכים: ראוויה בורבארה, נביל טנוס, כפאח עבד אלחלים,
יונית נעמן, יונתן מנדל, יהודה שנהב

על מִפְתּוֹב מִכְתּוֹב

כרויקט התרגום של מִפְתּוֹב מִכְתּוֹב מבקש להתמודד עם המציאות הישראלית העגומה שבה פחות מ-2% מהיהודים מחזיקים בידע בערבית ברמה שמאפשרת קריאת ספרות. מצב זה עגום במיוחד בהתחשב בכך שהשפה הערבית היא שפת האם של כחמישית מאזרחיה של המדינה ושפת המורשת של חלק נכבד מתושביה היהודים. וכן, לאור העובדה שישראל נמצאת בלב לבו של המזרח התיכון, שהִלְיִנְגוֹה פְרַנְקָה שלו היא השפה הערבית – שפת התרבות והחברה של מרחב החיים של כ-350 מיליון איש ואישה. מופעהם המעטים של רשמים וקולות מהמרחב הערבי מתווכים בדרך כלל על ידי סוכנים המזוהים עם "ענייני ערבים": לרבות פרשנים וכתבים "לענייני ערבים" בתקשורת הישראלית, "מזרחנים" ו"ערביסטים" במרכזי המחקר השונים וגופים ישראלים ממלכתיים הנוטים לעסוק בנושאים מזרח תיכוניים בני הזמן הזה דרך משקפיים ביטחוניים או מדיניים.

חוג המתרגמים מאפשר לקורא הישראלי להתוודע לקולות, לרעיונות ולתמונות חיים שנעדרים כמעט לחלוטין מהשיח הספרותי, החברתי והפוליטי בישראל. סדרת מִפְתּוֹב מִכְתּוֹב היא ספינת הדגל של "חוג המתרגמים" שנוסד בפברואר 2014 במכון ון ליר בירושלים. בחוג פועלים יותר משבעים אישה ואיש, יהודים וערבים, מתרגמים, עורכים וחוקרי ספרות הרואים במלאכתם מעשה מכוון באמצעות מילים, ובאותה עת גם פעולה תרבותית ופוליטית בעולם. חוג המתרגמים הוא נמל הבית שבו עוגנת סדרת הספרים ובו מתרחשת מלאכת הביורור של הניתן והבלתי ניתן לתרגום, וחקירת ההבדל ביניהם; מתגלות אפשרויות התנועה מתרבות לתרבות ומשפה לשפה, על השפע המתקיים בהן וביניהן; ומתפתח דגם לעבודה עדינה ומתמשכת בין יהודים לערבים שתכליתה פיוס בין השפות.

התהליך שעובר כל ספר מהרגע שבו הוא נשלח ללקטורה עד לצאתו לאור משקף את העקרונות המנחים של הפרויקט והרצינות שעומד מאחוריו. לכל ספר נבחר מתרגם יהודי ועורך תרגום ערבי או להפך – גם על מנת להבטיח איכות אך חשוב מכך, כדי ליישם בפועל מודל של ריבונות משותפת המתנהל תוך למידה ויצירת תלות בין השפות. מעבר להפעלת מערך התרגום, מקיים החוג מפגשים תקופתיים שבהם מתקיימים דיונים על סוגיות שונות הכרוכות במלאכת התרגום. החוג ופעילותו חורגים מן המלאכה הפרקטית של תרגום לכדי עיסוק עמוק בקרביים של התרגום ושל מקומו בעולם.

הדיונים בחוג העלו בין היתר את סוגיית המשלב הלשוני והעברתו משפה לשפה; תרגום ויחסי כוח; אופני השימוש בתעתיק והשלכותיהם המעשיות והפוליטיות. אחת הסוגיות החשובות בעבודת החוג היא העובדה שבין השפות מתקיימים יחסי כוחות קולוניאליים ותיאולוגיים, למשל, הסוגיה של מחיקת השמות הערביים וכתובת השמות בעברית כחלק מפעולת התרגום. לא ניתן לתרגם שמות עצם פרטיים ללא שאריות והפרעה במהלך השיום. בקביעת המפה העברית למשל הוחלף השם בית־דג'ן (بيت دجان) ל"בית דגן", שאותה מחדש בערבית במפות העבריות: בית דג'אן (بيت دجان). ה"א" מייצרת הפרעה בערבית ומסמנת את ההטלאה. המפגש הלשוני בין בית־דג'ן, בית דג'אן ו"בית דגן" מייצר הפרעה נוספת. אי אפשר לייצג בעברית את שם היישוב הפלסטיני בית דג', לא בשמו הפלסטיני המקורי שהיה ואיננו וגם לא בשם היהודי החדש (בית דגן), שמייצג את המקום ההיסטורי המקורי רק חלקית משום שבמקום נבנו שלושה יישובים יהודים: משמר השבעה, חמד וגנות. ברור שהיחס בין בית דג'ן לבית דגן הוא יחס של זהות, אבל גם של הבדל, שמתחתיו נפער פער בשל הפיצוץ בין שני שמות עצם פרטיים, שאינם ניתנים לתרגום. קריאה מחודשת של המפה העברית מצריכה איסוף השאריות – "תרגום מילולי", "תרגום מדויק", "תרגום פונטי", "צליל", "תעתיק", "שיבוש", "מקרים פרטיים", "שעבור" – שממתינות לניסוח מחודש משום שהמפגש הלשוני בין השפות מייצר סתירות, ייצוגים חסרים, מסמנים נזילים או מצבים אפורתיים.

באופן דומה, התרגום של המילה הערבית "נִכְבָּה", בהתייחס לאסון הפלסטיני של 1948, אינו אחיד, והוא תלוי בזמן הכתיבה והתרגום. בעברית ניתן למצוא תרגומים כמו "אסון", "תבוסה", "טרגדיה" או פשוט "נכבה", כשהשימוש החופשי במילה מדגים את יחסי הכוח בין השפות. שכן, התרגום החופשי וחסר העקביות של ה"נכבה" יש בו כדי לשקף את המבט היהודי המשתנה על האירוע ואת הפרשנות היהודית עליו וזאת מבלי לתת מקום למשמעות במקור. אם כן, ניתן לראות שפעולת התרגום היא פעמים רבות חלק ממרקם יחסי פוליטיים וחברתיים, והדיונים של חוג המתרגמים מבקשים להתמודד עם סוגיות כגון אלו.